

mbt9710@gmail.com

המו"ל שלום צדוק
רחוב אריאלי 16/5
ביתר עילית

055-6783-221
055-9988-346

העלון יוצא לאור בסיוע
משפחת המנוח
הרה"ג יוסף צדוק זצ"ל

אין לקרא העלון
בשעת התפילה
וקריאת התורה
חודש אדר א'
תשע"ט
עלון מס' 26

מסילות בני תימן

על שם רבינו יחיא צאלח (מהרי"ץ) וצוק"ל, גאון רבני תימן (ה'תע"ה-ה'תקס"ו)
לזכרו של הרה"ג רבי יוסף צדוק זצ"ל | חנוכה תרצ"ו - ה' כסליו ה'תשע"ז

אמירת הפיוט בר יוחאי בעיטוף הטלית

מברך עליו וכשחשכה פושטו שפיר דמי, ע"כ. ואם כן, אולי עדיף לכבד באמירת
בר יוחאי רק את מי שלבש הטלית מבעוד יום.

ובשושנת המלך, ביאר דכוונת הרב ז"ל דלובשו לשם ציצית, אבל אם לובשו
דרך עיטוף לבד וכמו שנוהגין, לכולי עלמא מותר.

אמנם בהשגות מאי"ש לרבי אברהם אלנדאף כתב שבאמת המעיין בדברי הרב
בתשובה יראה דאין כוונתו להביא דברי האשל אברהם ז"ל לענין איסור לבישתו
בלילה, אלא לענין אם צריך לברך עליו אם לאו, יעוין שם. ודלא כמשמעות לשון
הרב שי"ח נר"ו המקצר, ע"כ. כלומר, שבאמת מהרי"ץ לא החמיר לענין לבישת
הטלית בלילה, אלא לענין איסור הברכה.

ועוד הביא בשו"ת עולת יצחק (חלק א' סימן רמ"ו) שהאר"י ז"ל חלק על
המקובלים הקדמונים, והוא עצמו לבש את הטלית בליל שבת כשכבר היה לילה.
ולפי זה כתב דודאי מהרי"ץ לא השלים את התשובה, וכבר כתב בעץ חיים בעניני
ערב יום הכיפורים (דף פ' ע"ב) שאם נתעטף מבעוד יום פשיטא דצריך לברך
עליו (וכן הובא בנוה צדיק שם על פי כתי"ק, ועיין עוד בדברי חפץ ד' עמ' קמ"ד).

ונחתום בדברי רבי אברהם אלנדאף בספרו ענף חיים ז"ל, בערב שבת מצוה
להתעטף בטלית ולללך לבית הכנסת להקביל פני שבת מלכתא, כי כן מנהג
חסידים ואנשי מעשה מימות התנאים וכו'. ע"כ. ובכלל מנהגינו שכל כיבוד
הנאמר בציבור הוא בעיטוף טלית כגון קדיש וכדומה.

מנהג יהודי תימן לומר בליל שבת את הפיוט בר יוחאי בסדר קבלת השבת.
פיוט זה נדפס לראשונה בשנת ה'שס"ה, ויהודי תימן התחילו לאמצו לתוך
סידור התכלאל מאז שהתחילו לומר סדר קבלת שבת, דהיינו לפני כשלוש מאות
וחמישים שנה, בערך בזמנו של מהר"ו ונה. סדר זה נתקבל מתוך ספר תיקוני
שבת, ושם יש גם פיוט בר יוחאי, אלא שהספרדים והאשכנזים השמיטוהו
מאוחר יותר.

וכתב בשלחן ערוך המקוצר (סימן נ"ח הערה י'), שהטעם למנהגינו לומר פיוט
זה על פי מה שכתוב באדרא רבה שבזוהר פרשת נשא (דף קמ"א ע"ב), שרבי
שמעון בר יוחאי נקרא שבת. עוד הביא בשם קובץ כת"י רבי דוד אלגמל זצ"ל
בזה"ל, שמעתי שצריך להכניס שבת בל"ב נתיבות, הרמז בפזמון בר יוחאי. ול"ב
במוצאי שבת, שהם ל"ב פסוקים ויתן לך האלהים, ע"כ.

והמנהג לכבד אחד מהציבור לומר פיוט זה בקול נעים, וכל הציבור עונה אחריו
בר יוחאי וכו'. ויש לשאול לפי מנהגינו שנותנים טלית למי שאומר הפיוט בר
יוחאי, ולכאורה יש לחשוש לדברי המקובלים האוסרים ללבוש טלית בלילה, וכן
מהרי"ץ הביא דברי המקובלים שאסרו. כדמוכח משו"ת פעולת צדיק (חלק ג')
סימן רמ"ו), שהביא בשם ספר אשל אברהם, דאותם הנוהגים להתעטף בטלית
גדול בערבי שבתות וימים טובים, דלא יפה הם עושים ושלא נמצא כן בפוסקים.
והמתירים להם לא הלכו אור, שהוא גורם כמה ענינים ומעורר דינים קשים
בהמנא ליצילן, ואפילו בלא ברכה אסור. ולפי זה, אם לשמעתא מבעוד יום

הולדות רבני תימן

הגאון רבי אהרן ב"ר שלום הכהן זצ"ל, ובנו הגאון רבי אברהם הכהן זצ"ל

לגמרי בראש הישיבה. כשרונותיו בלימוד וזכרונ
הבהיר היו להפליא, וכמעט שלא קדמו אדם בבית
המדרש. היה אוצר בלום וכמעט, כל הי"ד החזקה
וארבעה טורי שלחן ערוך היו חקוקים על לוח לבו.
כשהיתה מתעוררת שאלה, היו הלומדים נושאים
מבטיהם אליו.

התרחק מלקבל עליו כל מינוי ושררה ציבורית,
נהג בחסידות ופרישות כל ימיו. לא נהנה מתורתו
אף בפרוטה, בהיות פרנסתו מצויה לו בשפע, כי
אומן גדול היה בתפירת בגדי פאר למלכים ורוזנים,
וכל גדולי המלכות השכימו לפתחו לזכות בכבוד
ממעשה ידיו. עם בואו לארץ בשנת ה'תש"ב נתמנה
לנשיא ישיבת אהל תורה, אשר בראשה עמד חתנו
הגאון רבי שלום יצחק הלוי, ולא חדל מלשקוד על
דלתותיה יום יום, עד ימיו האחרונים. וכך, במשך
שבע עשרה שנה שימש כמגיד השיעור, ורבים
התחממו לאורו והתענגו מלימודו. נפטר בתל אביב
בשנת ה'תשי"ט.

ושלחן ערוך, בחברת תלמידי חכמים מובהקים. גם
כל ערב אחר תפלת ערבית קבע כשעה אחת, ללמד
לבעלי בתים פסקי הלכות הנחוצים להם. כן שימש
החזן הראשי בבית הכנסת בית שרעבי, ובימים
הנוראים רבים נהרו לבית הכנסת זו ליהנות מפי
קולו ומהדר נעימתו וכו'. רגיל היה לשיר בסעודות
מצוה, לשמח חתן ואורחיו, כי בקי היה מאד בנעימות
השירים ומנגינותיהם.

בנו הגאון רבי אברהם הכהן זצ"ל נולד בשנת
ה'תרכ"ט. בצעירותו למד אצל רבי יוסף קורח
ובנו רבי חיים קורח זצ"ל, ובעיקר ספג תורה מפי
אביו הגאון רבי אהרן הכהן זצ"ל. נתפרסם בחוגי
הלומדים המובהקים כחכם מופלג, עסקן ומפולפל
כאחת, ובגישתו המיוחדת ללימוד התלמוד משך
את לבם של צעירי תלמידי החכמים שבדור. מאז
החל ללמד ולהורות בישיבתו של אביו, לא ארכו
הימים עד שנתקבצו אליו רבים מרבני הדור לשמוע
לקחו. כראות אביו כי רב כוחו ורבו תבונתו וידיעותיו,
מסר בידו את הנהלת הישיבה וראשותה, ומאז עמד

הדיין הגאון רבינו אהרן הכהן זצ"ל נולד בצנעא
בסוף חודש תמוז שנת ה'תר"א, ממשפחת כהנים
מיוחסת, חסידים ואנשי מעשה. כבר בילדותו ניכרו
בו סימנים כי לגדולות נוצר, וכשגדל היה משתתף
בשיעורים הקבועים בישיבתו של גאון הדור,
הגאון רבי חיים קורח זצ"ל, אשר קבע את לימודיו
בישיבת בית אלשיך המפורסמת, שם התאספו
גדולי הלומדים שבאותו הדור. אף היה נמנה מחשובי
הלומדים ומבעלי התריסים שבישיבה המרכזית
הגדולה בצנעא, שכונתה הישיבה הכללית שהיתה
בכנים בית צאלח, ואשר עמדו בראשה אז ראש
הישיבה הגאון רבי שלום חבשוש, וסגנו הגאון רבי
שלום שמן זצ"ל. בד בבד לא הסתפק בלימודים אלו
בלבד, אלא כיתת רגליו מבית מדרש זה לבית מדרש
אחר, ומשיעור לשיעור בעיר צנעא (קונטרס מראה
אהרן, מכון מרא"ה ה'תשס"ד).

שנים רבות שימש רב ומו"ץ בבית הכנסת
המפורסמת בית שרעבי, קבע בה עיתים ללימוד
תלמוד בסברא ובהבנה כשלוש שעות, ללימוד רמב"ם

עיונים בתורת מהרי"ץ

מנהגים על פי הזוהר הקדוש

המחבר, דסותר לשיטתו בכמה דוכתי בעץ חיים, לאסור ולבטל מנהג הוספת פיוטים בתוך הברכות ואפילו בין הזמירות לנשמת וכו', כגון כמה שכתב בסדר שחרית דראש השנה ובסדר שחרית דכיפור (עין עץ חיים חלק ב' דף ס"ג ע"א). וכי יש חילוק בין ברכה שבתפילה, לברכה דעלמא כגון הכא, וצ"ע, ע"כ.

ולכאורה, יש מקום ליישב דהרי מהרי"ץ הביא בשם הטור והשלחן ערוך שאם בא לומר בסוף כל ברכה מעין אותה ברכה אומר, ויש מקום לומר דדוקא מעין אותה ברכה, אך הוספת פיוטים אינה נחשבת מעין אותה ברכה. ואף שרס"ג חילק בין ברכה לתפילה, יתכן שהטעם העיקרי הוא כטור והשלחן ערוך, וממילא רק מעין אותה ברכה יכול להוסיף.

ועוד, לכאורה לפי מה שביאר לעיל דאפשר שחז"ל הם שתיקנו את הנוסח תרומה הבדילנו, נתיישב דבאמת דעת מהרי"ץ לאסור הוספת פיוטים בתוך הברכות, אך שאני ברכת תרומה הבדילנו הוא תקנת חכמי המשנה, וכך נתקן נוסח הקידוש ואינו הפסק.

ולענין פסוקי רפאני קודם ישתבח, כתב בעץ חיים (דף כ"ו ע"א), אין לחוש באמירת פסוקים אלו משום הפסק, דפסוקים בעלמא הם ואין בהם הפסק, דחשיבי מעין הזמירות. וכן כתב הרד"א גבי יראו עינינו שבערבית. וכן נראה הסכמת הרב האר"י לומר מזמור ממעמקים קראתיך ה' בעשרת ימי תשובה בין ישתבח ליוצר, כיון דפסוקים בעלמא ניהו, ע"כ.

ולכאורה לא דמי, דבשלמא לומר פסוקים קודם ישתבח הוי המשך לזמירות של ישתבח, אך לאחר ברכת ישתבח וקודם ברכת יוצר, אינו מקום שאומרים מזמורים, ומניין להתיר לומר מזמורים.

עוד מצאנו שביאר מהרי"ץ גבי אמירת כל נדרי, על פי דברי הזוהר שמרוב צרות נשתכח הדבר. וז"ל בעץ חיים (חלק ב' דף פ"ב ע"א), שהטור (סימן תרי"ט) הביא בשם כמה גאונים, דין מנהג לומר כל נדרי. ומסיים הטור, וכבר פשט המנהג בכל המקומות לאמרו, עכ"ל. וכן בתכאליל כתבוהו, אף על פי שלא נזכר בהרמב"ם, התקינו כן על פי רב סעדיה גאון שגם הוא חשיב ממאריה דאתרין כנודע. ונראה לי שמנהג זה מימות תנאים ואמוראים, שהרי נמצא בזוהר משפטים (דף קט"ז ע"א) ובגין דא ביום הכיפורים, עלמא דאתי דביה תקינו כל נדרי וכו'. וכן הוא ברעיא מהימנא פרשת פנחס וכו'. והאי דכתבו הגאונים שלא נשמע לאמרו, קרוב אליך הדבר לתרץ, דמרב הגלויות והטלטולים נשכח, וכדרך שתירץ הרשב"י בפרשת אמור לענין התקיעות, ע"כ.

מאידך גיסא מוכח דיש מנהגים, דאף שבזוהר כתוב אחרת, אין זו סיבה לשנות המנהג. וז"ל מהרי"ץ בעץ חיים סדר נפילת אפים (דף נ"א ע"א), בדבר אמירת לדוד אליך תמורת לפניך אני כורע וגו', דאף על פי שנתבאר זה בזוהר, אין הכרח למי שנהג לומר דברים אחרים, לשנות מנהגו ולומר לדוד. וכבר אמרו בירושלמי (עירובין פרק ג' הלכה ט') שלחו מהתם, אף על פי ששלחנו לכם סדר התפילות אל תשנו ממנהג אבותיכם, כמו שכתבתי בהקדמת ספר זה וכו'. הלכך אני אומר, כי ראויים הדברים למי שאמרן, הזוהר הקדוש, להו ולדכוותיהו. אמנם לן אנן יתמי דיתמי, דלא אמדיי בנפשין לכוונא לבא, אין ראוי להכניס עצמו בסכנה עצומה ספק נפשות, ממייעוט הבנה וכוונה. וכן טוב ונכון לאחוז מנהג אבות אשר גבלו לומר תחנה שיסדו אנשינו כנסת הגדולה וכו', ע"כ.

עוד ישנם מקומות שמהרי"ץ ישב מנהגיו על פי הזוהר, וכך כתב בשו"ת פעולת צדיק (חלק א' סימן מ"ו), וכן בעץ חיים (חלק ב' דף קמ"ח ע"א), שהמנהג הקדום בכאן בארץ התימן, שכשחל יום טוב שני במוצאי שבת אומרים ויהי נועם וסדר קדושה. וכל שכן כשחל באמצע השבוע. ומצאתי בתכאליל ישן נושן הטעם שאומרים במוצאי שבת ויהי נועם וסדר קדושה כשחל יום טוב שני ביום ראשון, מפני שהוא חול.

טעם נוסף כתב, וזה כי היות ידוע את אשר גילה לנו סוב"ר הרז"ם הרשב"י בספר הזוהר הקדוש, כי במוצאי שבת נפקי כל סטרי דשמאלא ובעיין לשלמא על עלמא, ואנן אומרים ויהי נועם וסדר קדושה לאשתיובא מיניהו וכו'. ולפי מנהגינו נחא כמה שאין אומרים אותו כשחל יום טוב ראשון ביום ראשון דוקא, כיון דיום טוב ראשון הוא עצמו שבת, ונייחא ביה אשתכח, ולית להו שליטה כלל באותו עת. כי הנועם העליון מעצמו שולט, ובמקום שבת קאי, וכיון דאידיהו אידחו ולא שלטי כשאר לילות וכו'. הרי לך נועם כשעם מנהג אבותינו בצדק ויושר, ואמת יהגה חכם על פי הזוהר הקדוש, ע"כ.

על אף הידוע כי יהודי תימן בנוסחאותיהם הקדומים שבתפילה, הלכו אחר גרסאות הרמב"ם, הרי שישנם מקומות שבדוקא נקטו אחר גרסאות הזוהר. ויתר מכן נוספו תוספות רבות לנוסח התפילה אף שאינם מוזכרים כלל ברמב"ם. כאשר אבאר לפניך.

בנוסח כתר יתנו לך שבתפילת מוסף, גרסין עם עמך ישראל. וכתב מהרי"ץ בעץ חיים (דף קמ"א ע"א) שהוא מהזוהר פרשת משפטים (דף קט"ז ע"ב). וכן הנוסח השגור בפי רוב שלוחי ציבור, וברוב הדפוסים גרסי ועמך ישראל. והביא טעם לגירסתנו מספר אודה ה', שהכוונה עם עמך, שאם המלאכים ישירו ויתנו לך כתר, זה הוי דוקא עם עמך ישראל, אם ישראל אומרים שירה למטה, שאז מולידים שירה למעלה. ובשם ספר גן המלך הביא, שבתפלת מוסף ביום חול אנוחנו טפלים לששת הכנפים שיש לחיות, ולכן הגירסא ועמך ישראל, שאנוחנו טפלים אליהם, אבל ביום שבת הכנף השביעי הם ישראל, ולכן גורסים עם עמך ישראל, שהם טפלים אלינו.

עוד כתב שהקדמונים לא אמרו כתר יתנו לך, כי בנוסחת הרמב"ם לא נזכר שם כתר יתנו לך בקדושת המוספין, אלא הקדושה של המוסף כקדושת שחרית. ועכשיו נהגו משנים קדמוניות לומר כתר בכל יום שיש בו קרבן מוסף, ומנהג זה נתחדש להם מספר התיקונים לרשב"י, וגם בזוהר ברעיא מהימנא (פרשת פנחס דף רמ"ב ע"ב), ומוסכם בישראל שמקבלים אותו, ע"כ. כלומר, דאף שהרמב"ם לא הביא נוסח כתר, מכל מקום חכמי תימן קיבלו עליהם לאמרו, מאחר שראו שיש על פי הקבלה ענין בזה.

ובקובץ דברי חפץ ד' (עמ' קע"ג) הובאה קושיית הרב נסים רצאבי שליט"א וז"ל, אמנם מאידך גיסא לגבי סדר השבחים בברכת ישתבח, כתב מהרי"ץ (שם בדף כ"ז ע"א) וז"ל, ודע דבסדר השבחים יש הפרש ושינוי בקדימה ואיחור בין גירסתנו לגירסת הזוהר פרשת תרומה והאר"י ז"ל. ואולי כך קיבלו אבותינו ע"ה גירסתם. וכן היא גירסת הרמב"ם בסדר התפילות. וכל מקום ומקום לפי מנהגו וקבלתו, ע"כ. וכאן ראוי להתבונן מאי שנא האיי מהנך, ומה הוא הכלל בזה, מתי אומרים אולי כך קיבלו אבותינו ע"ה גירסתם, ומתי תולים בשכחה ואומרים, ומוסכם בישראל שמקבלים את הזוהר, יעוין שם.

וביאר, כי יש חילוק בין הדברים. דגבי יוצר וכן כתר דמוסף, שהקדמונים היו משווים הנוסח ואומרים בשבת ויום טוב כבחול, ואילו בזוהר מחלק ביניהם, התם מסתברא לתלות בשכחה שמרוב הצרות והטלטולים נשתכח, שבשבת הנוסח אחר מבחול, והשוו הנוסח. מה שאין כן לגבי הסדר השבחים בברכת ישתבח וכיוצא בזה, דאין שום ריעותא ורגלים לדבר לתלות הטעות בנוסחתנו יותר, ועל כן לא משנים הנוסח אף כאשר בזוהר נמצא אחרת, דאולי כך קיבלו אבותינו ע"ה גירסתם, וכל מקום לפי מנהגו וקבלתו. ומכאן גם כן נלמד גדולתו של מהרי"ץ וחרירותו, שהיו הדברים פשוטים כל כך בעיניו ולא הוזקק כלל לפרשם, והוא כפתור ופרח, ע"כ.

וראוי להעתיק מדברי מהרי"ץ (דף קל"ב ע"ב) גבי נוסח הכל יודוך והכל ישבחוך ביוצר דשבת בזה"ל, דע כי לא נמצא נוסח זה בספרי הרמב"ם, אמנם בתכאליל ישנו. ושמעתי כי בתכאליל הקדמוניות ישנות נושנות גם כן לא נמצא, וכסברת הרמב"ם. ומצאתי כתוב על זה מכתב יד מהר"ר שלמה תעניזי נ"ע וז"ל, ומה שאינו נמצא בסידורים שלנו ואפילו בספרי הרמב"ם ז"ל, דע שזה מרוב הטלטולים והצרות נשכח. רשב"י התנא האלהי הקדוש המקובל, העיד בספרו הקדוש ספר הזוהר, שהוא תיקון חכמי המשנה, יעוין שם.

ועל פי כלל זה, יישב בשו"ת עולת יצחק (חלק ג' סימן קמ"ח אות ד') את מנהגינו שבתוך נוסח קידוש ליל הסדר אומרים התחינה, תרומה הבדילנו מכל עם וכו'. וכתב מהרי"ץ, ויש מערערים על נוסח זה מטעם דהוי הפסק, ומנהג קדמונים עיקר. ויש להביא לו סמוכות ממה שכתבו הטור והשלחן ערוך (סימן תקס"ו), דאם בא לומר בסוף כל ברכה מעין אותה ברכה אומר, רק שיתחיל מעין אותה ברכה, ואחר כך יכול להאריך כפי רצונו.

וכתב בעולת יצחק לבאר דעת מהרי"ץ, דאפשר שחז"ל הם שתיקנו נוסח תרומה הבדילנו, וכיוצא בזה מצינו שתיקנו ביוצר דשבת פיוט אל אדון על כל המעשים, ורשב"י העיד בזוהר הקדוש שהוא תיקון חכמי המשנה, ע"כ. נמצא דלפי זה מיושב מדוע נוסח תרומה הבדילנו לא חשיב הפסק בתוך הקידוש, עכ"ד.

אמנם באגדתא דפסחא פרי עץ חיים (עמ' קמ"ה) הביא דברי רס"ג שכתב על נוסח תרומה הבדילנו שמוסיפים בקידוש ליל פסח, דאף על פי שיש אריכות לשון מרובה, אינן מויקות למי שאמרן, מפני שאינן בתוך התפילה, עכ"ל. ותמה בפרי עץ חיים על טעמו של רס"ג, דמאי שנא תפילה מברכה, וסיים, ותמיהה על מה שהסכים רבינו